

ДО ПИТАННЯ ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ ПРИРОДНИЧО-ГЕОГРАФІЧНОГО
ФАКУЛЬТЕТУ МДПУ ІМ. Б.ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

Географічна наука і освіта у Мелітопольському державному педагогічному університеті імені Б.Хмельницького (до 2000 р. – інституті) розвивається вже півсторіччя. Започаткування географічного факультету у 1961 році було пов'язане з потребами суспільного та економічного розвитку Запорізького краю. За багаторічний період існування факультету не було жодної серйозної спроби проаналізувати історію його розвитку, дослідити вклад мелітопольських науковців у розвиток вітчизняної географічної науки.

Вивчення історії становлення і розвитку природничо-географічного факультету стало предметом наукового дослідження кафедри географії України та краєзнавства. Основними завданнями колективу кафедри (доценти О.С.Арабаджі, Н.М.Барабоха, І.А.Донець, М.В.Крилов, О.А.Марченко, А.М.Сердюк, Г.В.Тамбовцев, ст. викл. А.Л.Маценко) стало опрацювання архівних матеріалів, виявлення основних наукових розробок і складання картотеки публікацій викладачів факультету за весь період його існування, анкетування ветеранів науково-педагогічної праці та викладачів, які працюють зараз, і як результат - створення довідника «Географи МДПУ».

На сьогодні підготовлено першу частину довідника, в якому висвітлено відкриття природничо-географічного факультету у 1961 р. та його розвиток до 1990 р. Вивчення історії цього періоду виявилось досить складним, бо не збереглися у повному обсязі первинні матеріали, які б дозволили розкрити усі аспекти розвитку географічних досліджень на факультеті. Автори довідника ставили метою прослідкувати етапи формування та хронологічні зміни науково-викладацьких кадрів, визначити і проаналізувати коло їх наукових інтересів.

Зупинимось коротко на результатах проведеного історико-географічного дослідження кафедри географії України і краєзнавства МДПУ.

Активізація географічних досліджень у місті Мелітополі у повоєнні п'ятидесяті роки, поява краєзнавчого товариства та Мелітопольського відділу Географічного товариства СРСР (існує з 24.05.1957 р.) ініціювали питання про доцільність організації в місцевому педагогічному інституті географічного факультету.

27 вересня 1960 р. на ім'я Міністра освіти УРСР академіка Т.К.Білодіда дирекцією МДПУ (ректор - к.екон.н., доц. П.А.Зозуля) було надіслане клопотання про можливість створення географічного факультету. У червні 1961р. був підписаний наказ про організацію біолого-географічного (географічного) факультету у Мелітопольському педагогічному інституті, який очолив кандидат географічних наук, доцент Андрій Андрійович Хижняк.

Географічний факультет розмістився недалеко від центрального корпусу в одному з історичних будинків старої частини міста на вулиці, яка в минулому називалася Бульварна (тепер Леніна, 10). У 1961-1962 навчальному році було здійснено перший набір у кількості 54 особи.

У вересні 1961 року за наказом № 143 (від 12.09.1961 р.) на географічному факультеті було створено геолого-географічну предметної комісію, яку очолив організатор факультету к.геогр.н., доцент Андрій Андрійович Хижняк. Першими викладачами предметної комісії працювали В.Ф. Краєва, І.І. Лепіхов, К.М. Матусевич, К.О. Баранов. Першим старшим лаборантом була В.В. Тюкова, яка пізніше стала викладачем. [1]

У листопаді–грудні 1961 року адміністрацією факультету було поставлено питання про створення на базі предметної комісії кафедри географії і геології. З 1 вересня 1962 року на факультеті почала функціонувати кафедра географії та геології у складі А.А.Хижняка, В.Ф.Краєвої, К.О.Баранова, М.Є.Міллера, К.М.Матусевича. Виконуючим обов'язки завідувача кафедри географії і геології призначено декана,

доцента А.А. Хижняка. [1] Створення кафедри стало поштовхом для активізації географічних досліджень на факультеті і в інституті.

Розвиток наукових і науково-методичних географічних досліджень тісно пов'язано з першим деканом факультету і першим завідувачем кафедри географії і геології кандидатом географічних наук, доцентом Андрієм Андрійовичем Хижняком, який працював в інституті з 1953 р., на факультеті з 1961 р. до 1968 р. Інтерес до науки він проявляв ще у період навчання у Дніпропетровському університеті, де почав займатися вивченням природи Дніпровських плавень. Висока оцінка його дипломної роботи стала приводом для зачислення А.А.Хижняка на посаду асистента кафедри економічної географії Дніпропетровського державного університету, де він працював до 1948 р., склав кандидатський мінімум і почав роботу над дисертаційним дослідженням.

З жовтня 1948 р. по вересень 1953 р. А.А.Хижняк працював викладачем кафедри географії Курського педагогічного інституту, де продовжував вести науково-дослідну роботу над темою, започаткованою ще у Дніпропетровському університеті - «До питання про освоєння річкових заплавлісостепових і степових районів європейської частини СРСР». Робота наближалася до завершення, що потребувало в комплексних географічних досліджень в районі Нижнього Подніпров'я у зв'язку зі спорудженням Каховського гідровузла. Але віддаленість від об'єкту дослідження затримувала закінчення дисертаційної роботи, що примусило А.А.Хижняка змінити місце роботи та переїхати до Мелітополя, щоб мати можливість працювати поряд з районом затоплення Дніпровських плавень.

З вересня 1953 р. він затверджений старшим викладачем кафедри хімії Мелітопольського педінституту, де викладав геологію. У травні 1954 р. А.А.Хижняку присвоєно вчений ступінь кандидата географічних наук, у січні 1957 р. - вчене звання доцента.

А.А.Хижняк – перший голова Мелітопольського відділу Українського філіалу Географічного Товариства СРСР. З повагою і любов'ю згадують цю людину його багаточисельні соратники й учні. А.А.Хижняк був вчений-дослідник, природолюб і краєзнавець. Після створення Мелітопольського відділу він разом з колегами починає активну науково-дослідну, популяризаторську і громадську діяльність. Регулярно проводилися засідання секцій, де розглядалися питання про природу, історію, економіку краю. З метою популяризації географічних знань пізніше було організовано науковий лекторій, у діяльності якого приймали участь викладачі МДП. На засіданнях товариства обговорювалися рукописи наукових праць, які потім друкувалися у наукових збірниках або окремими книгами. Так, у 1956 р. була опублікована стаття А.А.Хижняка і М.О.Алексєєва «Піски району м. Мелітополя» у збірнику «Наукові записки. Т.ІІІ.» Мелітопольського педінституту.

Виходять у світ книги А.А.Хижняка «Нижнее Приднепровье. Экономико-географический очерк» (1957 р.), «Запорізька область. Географічний нарис» (1959 р.), «Мелітополь. Історико-географічний нарис» (1962 р., у співавторстві з М.О.Алексєєвим, Г.О.Барковим). Ці посібники до цього часу залишаються важливими працями про рідний край. Ще у 50-х роках з'являються методичні посібники А.А.Хижняка, в яких започаткована методика проведення польових геологічних практик на території північно-західного Приазов'я, а також організація краєзнавчих екскурсій по Запорізькій області.

У 1965 р. підсумком діяльності Мелітопольського відділу УФ ГТ СРСР стало видання першого збірника «Известия Мелитопольского отдела Географического общества УССР», який і зараз має успіх у краєзнавців, студентів і вчителів. Стаття «Мінеральні багатства Запорізької області» А.А.Хижняка, яку представлено у цьому збірнику, до сьогоденішнього часу є одним з основних науково-інформаційних матеріалів

щодо корисних копалин на території області та можливостей їх використання у господарстві.

З 1961 р. науково-педагогічна діяльність Андрія Андрійовича пов'язана з географічним факультетом і кафедрою географії, де він працював майже вісім років, був керівником наукової роботи кафедри. У 1968 р. А.А.Хижняк з особистих причин перейшов на роботу до Белгородського педінституту, де працював деканом факультету іноземних студентів. Після виходу на заслужений відпочинок переїхав до м. Дніпропетровська.

Після від'їзду організатора факультету і його першого декана А.А.Хижняка у 1960-1990-х роках географічний факультет очолювали декани, серед яких були й географи - к.геогр.н., доцент М. В.Крилов, к.геогр.н., доцент М.Д.Торбунова.

На факультеті був організований географічний гурток у 1961-62 н.р., який очолив спочатку А.А. Хижняк, а з осені 1962 року - М.Є. Міллер, пізніше – Р.Д.Бойко. На його засіданнях заслуховувались доповіді студентів – членів гуртка та звіти з польових практик, географія проведення яких була дуже різноманітна (Урал, Кавказ, Крим, Карелія, Памір, Алтай, Тянь-Шань, Далекий Схід, Приазов'я та ін.). Польові практики не тільки розширювали кругозір студентів, але й стимулювали їх інтерес до наукової діяльності.

Студенти і викладачі факультету приймали активну участь у роботі Мелітопольського відділу Українського філіалу Географічного товариства СРСР, який ставив головними задачами комплексне вивчення рідного краю пропаганду краєзнавчих знань та впровадження результатів краєзнавчих досліджень у практику. Залучати студентів до роботи у секціях відділення ГТ розпочав ще А.А.Хижняк. Він здійснював зі студентами походи, де вчив їх мислити, проводити фізико-географічні спостереження. Із студентами він пройшов усю річку Молочну від її витоків у Чернігівському районі до впадіння в Азовське море. Пройшов він зі студентами по Нижньому Подніпров'ю від Каховки до Херсона. Виїздив Андрій Андрійович на практику зі студентами у різні куточки країни – Крим, Урал, Поволжжя.

Перебуваючи у краєзнавчому заповіднику м. Астрахані, студенти побачили цікаву гіпсометричну карту СРСР і, приїхавши додому, під керівництвом декана другий випуск географічного факультету зробив таку ж саму, тільки більших розмірів. Ця карта, яка розташована у актовому залі географічного корпусу, є своєрідним символом, картографічним «серцем» природничо-географічного факультету.

Після від'їзду А.А.Хижняка головою Мелітопольського відділу ГТ СРСР у різні періоди були В.М. Фомін, В.Д. Войлошніков, Ю.І.Глущенко.

В 60-80-і роки річний набір на єдину на той час спеціальність природничо-географічного факультету "географія і біологія" збільшився і складав 150 осіб на курс денної форми та 50 осіб заочної форми навчання. У цей період природничо-географічний факультет був найбільшим у СРСР.

За 1961-1990 рр. підготовлено більш як 2,5 тисячі спеціалістів-географів, серед яких - відомі вчителі, викладачі та науковці. Наприклад, В.В.Булгаков, к.геогр.н, доцент МДПІ та декан природничого факультету Криворізького педінституту; Б.О.Чернов, к.пед.н., доцент МДПІ та професор, проректор Переяслав-Хмельницького ДПІ; Є.М.Писанець, д.б.н., професор, директор національного зоологічного музею (м.Київ); Л.М. Булава, к.геогр.н., доцент Полтавського ДПУ; проректори МДПУ - к.геогр.н., доцент О.С.Арабаджі, к.пед.н., доцент М.В.Елькін; к.г.-м.н., доцент В.В.Молодиченко; завідувачі географічних кафедр МДПУ – доктор геол. н. Л.М.Даценко, професор, к.геогр.н. Н.М.Сажнева, більшість викладачів географічних кафедр факультету МДПУ; вчителі Мелітополя Л.Г. Шилова, В.І.Тимашова та ін.

Структуру факультету складали географічні кафедри (кількість яких з 1962 р. змінювалась від однієї до трьох), геолого-палеонтологічний музей, метеорологічна станція, утворена в 1961 р.

Першою кафедрою на факультеті була кафедра географії і геології (утворена у 1962 р., завідувачі кафедри – доценти А.А.Хижняк, І.Ф.Красюк), яка у 1971 р. у зв'язку із збільшенням набору студентів на факультеті була

поділена на дві кафедри – кафедру фізичної географії і геології (завідувачі кафедри у 1961-90 рр. – доценти В.Д.Войлошніков, Р.Д.Бойко, І.Б.Люрін, Р.В.Серебрякова, І.Б.Сімбірєв) та кафедру економічної географії (завідувачі кафедри – доценти В.М.Фомін, О.О.Рутковський, М.Ф.Голіков). У 1979 р. кафедра економічної географії була реорганізована у дві кафедри: кафедру економічної географії СРСР (з 1988 р. називається кафедрою економічної географії і методики викладання географії, завідувач кафедри – доц. М.Ф.Голіков) та кафедру економічної географії зарубіжних країн (завідувачі кафедри – доценти Н.А.Войлошнікова, Ю.М.Чиркін). Кожній з трьох кафедр у довіднику «Географи МДПУ» присвячено окремий історичний нарис.

Геолого-палеонтологічний музей–гордість географічного факультету і інституту. Його було відкрито у 1986 р. при кафедрі фізичної географії і геології. Натхненником та організатором його створення був колишній завідувач кафедри, к.б.н., доцент Ігор Борисович Люрін. У музеї представлені експонати мінералів, гірських порід та фондів матеріалів з мінералогії, петрографії та кристалографії, зібрані під час проведення польових практик та експедицій студентів на Алтай і Північний Урал, Сахалін і Камчатку, Кольський півострів і в Середню Азію, Карпати і Крим та в інші регіони. Геолого-палеонтологічний музей має три відділи: палеонтологічний, палеонтолого-археологічний та відділ мінералогії, петрографії і кристалографії.

Наукова та навчально-методична діяльність викладачів географічних кафедр знайшла відображення у публікаціях, яких за 30 років нараховується більше 600. На географічному факультеті протягом 1961-90 рр. працювало 2 доктори наук та 33 кандидати наук. Саме у ці роки захищено докторську дисертацію (М.Ф.Голіков) та 8 кандидатських (В.В.Булгаков, М.В.Крилов, Л.О.Мармуль, Н.М.Сажнева, Н.Я.Скрипник, Н.С.Сорокіна, Г.Т.Тамбовцева, М.Д.Торбунова, Б.О.Чернов). Наукові напрями, що склалися у перші десятиріччя на географічних кафедрах факультету – геологічний (доценти В.Д.Войлошніков, І.Б.Люрін), економіко-географічний

(професор М.Ф.Голіков, доцент В.В.Булгаков), методики викладання географії (доценти Н.А.Войлошнікова, Б.О.Чернов) – стали основою подальших досліджень викладачів, доробки яких є вкладом у розвиток української географії ХХ ст. Відзначимо, що колектив кафедри географії України та краєзнавства продовжує працювати над вивченням історії географічних досліджень на факультеті (період 1990-2010 рр.), що надасть змогу підготувати другу частину довідника „Географи МДПУ» до 50-річного ювілею природничо-географічного факультету МДПУ імені Б.Хмельницького.

Список літератури:

1. Сорокіна Н.С., Глущенко Ю.І., Скрипник Н.Я., Молодиченко В.В. Становлення та розвиток географічної науки в Мелітопольського педагогічному інституті//Науковий вісник МДПУ. - №1. – 1998. - С. 120-129.